

Bekkekverner og sager i Solum/Melum i eldre tid.

Lokalhistorisk prosjekt: Solum historielag

De som har hjulpet oss med dette er følgende, og vi sier dem mange takk for god hjelp:

Isak Røra og August Weholt (Røra-Meltvedtbekken)

Trygve Gisholt (Gisholtkretsen)

Jonas Aspheim (Bekken fra Aspheim over Sti til Norsjø)

Ivar Mælum (Langtjernbekken og Damtjernbekken)

Jonas Stavdal (Stavdalkretsen)

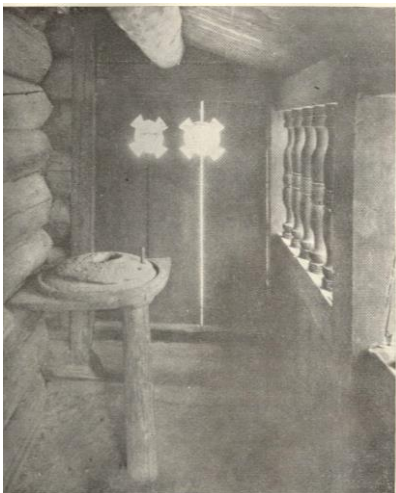
Trygve Hanes (Omdalsbekken)

En vet ikke noe sikkert om når og hvordan menneskene begynte å bruke kornet til mat, men arkeologene kan fortelle at det ble dyrket korn her i landet allerede i bronsealderen (180-500 f. Kr.) Det var ikke åkre med korn, - som det siden ble, men bare noen små lapper, som helst kvinnene stelte med. Folk budde jo heller ikke fast i den tida, (veidefolk) - så av den grunn kunne det heller ikke bli noen større korndyrking.

Hvordan det første kornet ble brukt til mat, vet vi heller ikke, men kanskje det ble spist rått som det kom fra akset. Siden fant de ut at det var bedre å knuse kornet, og så kunne de lage en slags graut eller velling av det. Den første og enkleste knusing av kornet ble gjort mellom to steiner, eller at det ble brukt morter av stein eller tre.

En annen og seinere innretning til «maling» av korn var «kornknuseren». Vi vet ikke om den er blitt brukt her i landet, men i sydligere land var den i bruk lenge før Kr.f. - Det var en stor, helst hul stein (tallerkenformet). På den ble kornet lagt, og en stor, mest mulig kuleformet stein ble så rullet over kornet i «tallerkenen». På den måten ble det knust til et slags mjøl.

Det neste utviklingstrinn på dette område var handkverna. Snorre forteller i kongesagaene om Håkon Adelsteinsfostre at han med sverdet sitt kløvde en kvernstein helt inn til øyet. Det var i 935. - Snorre forteller også sagnet om St. Hallvard. Han ble drept og senket i Drammenselva med en kvernstein om halsen. Det var i 1063. - Men handkverna hadde nok malt mye korn før den tida. Atskillige funn fra eldre tid tyder på at handkverna på den tid ble avløst av vasskverna, men handkverna ble fremdeles brukt, og har vært brukt langt opp mot vår tid. Den ble lenge brukt som grynkvern, men lengst som saltkvern. Understeinen (liggeren) og oversteinen (løperen). I den siste var det hull, og i det kunne det settes en pinne som tjente som «sveiv». - Løperen skulle jo gå rundt for å knuse kornet.

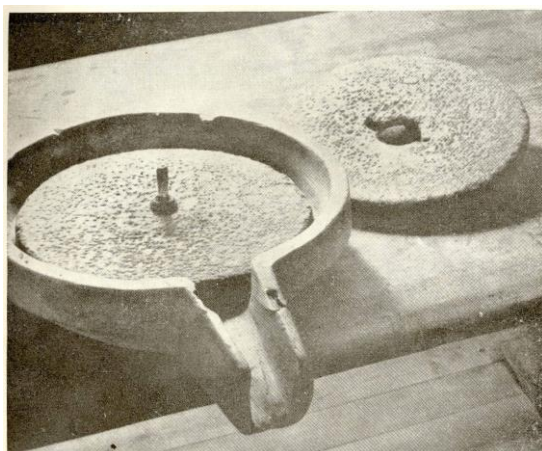
Naturforholdene i landet vårt gjør at gårdene blir liggende heller spredt, og gårdene hadde liten forbindelse med hverandre. Det ble da til at hver gård fikk hver si kvern. Ved bekker hvor det var passende fall, kunne kvernhusa ligge etter hverandre «som perler på ei snor». Det var en stor «herlighet» til en gård å ha et kvernstøe i en god bekk.

Disse bekkekvernene var stort sett nokså like. De fleste ble drevet av en kvernkall (kallekverner). Noen brukte også vasshjul, og det var visst mest tilfelle i Solum. Ovenfor kverna var det som oftest demt opp en kverndam, og derfra gikk ei trerenne ned til kvernkallen. Selve kvernkallen var en stokk som stod rett opp og ned, og gikk ned gjennom golvet i kvernhuset. Nederst på stokken var festet en del skovler som vannet skulle strømme mot. Øverst i stokken var det en tykk jernbolt. Selve kverna var 2 steiner, understeinen (liggeren) som lå fast, og oversteinen (løperen) som ble drevet rundt av kallen. Jernbolten øverst gikk gjennom et hull i understeinen og var festet til oversteinen. Over kvernsteinen var plassert en beholder til kornet. Gjennom ei løs trerenne (skoen) rant så kornet ned til kverna og ble drysset ned i en åpning midt i kvernsteinen. Denne åpningen kalte de øyet. Fra skoen og

ned på oversteinen gikk en trepinne (skaketeinen). Når steinen gikk rundt, ristet skoen, og kornet rant jevnt ned i øyet. Rundt steinen var det en karm av tre. Den skulle samle opp mjølet, som gjennom en åpning i karmen drysset ned i mjølkista. Ved å løfte eller senke oversteinen kunne en få grovere eller finere mjøl.

De malte ikke fort disse bekkekvernene. Det skulle ei god kvern til å male 2 tønner i døgnet. Og mens kverna surret og gikk, måtte en være der og passe på at alt gikk som det skulle. Natt og dag måtte en passe på, og tida kunne bli lang, men de hadde som regel med seg et eller annet arbeide de kunne pusle med. - Det hendte også, fortelles det, at de fikk besøk av nisser og andre underlige vesener i mørke høstkvelder. - Det hendte så mye i de gamle kvernhusa. - Og i fossen var fossegrimen. Det skal jo være mange spillemenn som har lyttet og lært slåtter av han. Men først måtte fossegrimen få et fenalår, forteller de gamle.

I Solum har det også i mange hundreår stått kverner, og seinere sager ved bekkene. De aller eldste kvernene er det selvsagt ingen som vet noe om, men for ca. hundre år siden og fram til hundreårs-skiftet var atskillige av disse kvernene ennå i bruk, men nå er de

vekk, og snart er de også glemt. For å få en oversikt over det som folk ennå minnes om dette, la vi opp en plan for å få «registrert» det som var å finne om gamle kverner (møller) og sager i Solum. Vi gjorde det på den måten at vi delte bygda opp i «bekke-vassdrag», og forsøkte å finne fram til folk som vi trudde visste en del om møller og sager i de forskjellige vassdragene. De fleste vi ba om hjelp, har hjulpet oss bra med dette, og mye er funnet fram som ellers ganske sikkert snart ville være glemt. Som en vil se, er ikke alle vassdrag i bygda kommet med i dette årsskriftet, men vi håper at vi med god hjelp kan få med resten neste år.

Sag og møllebruk ved Røra-Meltvedtbekken

Rørabekken faller ut i Voldsfjorden ved Røratangen. Den kommer opprinnelig fra noen myrer og tjern oppe i Elgtvedtskogen. Der heter den Klyvebekken. Siden - når den renner forbi Meltvedtgårdene - heter den Meltvedtbekken. Underveis til fjorden får den flere tilløp. De viktigste er Valsbekken, som kommer ved Kjendalen, og Bratsbergbekken ved Røra. I tørketider tørker bekken nesten ut, men i flomtider svulmer den opp og kan lage flom. Vannføringen er da meget stor.

I **Røra-Meltvedtbekken** var det i eldre tid mange sag og møllebruk. Ute ved oset på Ørviktangen på gården Røras grunn hadde Th. A. Holt fra Porsgrunn et handelssagbruk. Dammen lå noe høyere oppe ved bekken, og ei lang trerenne Iførte vannet fram til saga. Denne saga var i drift fra ca. 1850 til omkring 1865. Den er revet for lenge siden.

Litt ovenfor Røra gård stod Rørasaga. Den var bygd av Isak Thorstensen, Vestre Klyve, Han eide da Røra. Saga var oppført som oppgangssag, men den ble seinere - omkring 1871, - ombygd til sirkelsag av Isak Thorstensens sønn, Nils Røra. Rørasaga var i drift til 1910, men er nå revet.

Like ved Rørasaga og i samme vannfall stod mølla til øvre Røra. Det var Kristen Kjeldsen som eide den. En kjenner ikke til når denne mølla var bygd eller når den ble revet. - Ved et fall høyere oppe i bekken hadde samme Kristen Kjeldsen en fiskeinnretning. Stedet kalles ennå «Fiske». Rørabekken er en rik fiskebekk, og fisket var tidligere ganske betydelig.

Ved Replekåsene er et større vannfall. Det er Kvernfossen. Den har et øvre og et nedre

fall. Ved det nedre fallet lå mølla til Peder Nilsen Meltvedt. Der var både sikte- og grøpekvern. Mølla ble seinere overtatt av Nils Røra. Den ble revet omkring 1924.

Ved det øvre fallet i Kvernfossen lå ei sag som tilhørte Ole Nilsen, øvre Meltvedt. Den lå på Røra grunn. Ole Nilsen betalte en årlig avgift til Røra. Den var satt til skurd av tjue tylfter bord. En kjenner intet til når denne saga var bygd eller når den ble revet.

Veholt mølle lå også ved dette fallet. Den var bygd i Åved Abrahamsens forpaktertid, og den ble trulig revet i 1880-åra.

I Meltvedtjordet (Sagjordet) hadde Peder Nilsen Meltvedt både sag og mølle. Saga var ei oppgangssag, og sag og mølle var under samme tak. Mølla ble revet omkring 1892, og saga omkring 1910.

Kvernkall. Vannrenna kommer ned til venstre. - Når vannet ble satt på går kallen rundt og drar med seg oversteinen oppe i kvernhuset.

Ved Klyve var det også både sag og mølle. Det var Isak Thorstensen Klyve som eide disse. Saga var opprinnelig oppgangssag, men ble ombygd til sirkel omkring 1860. Den ble revet omkring 1910. Mølla lå på Elgtvedt grunn, og ble revet omkring århundreskiftet.

I Valsbekken, - i dalen mellom Kjendalen og Meltvedt, - hadde Peder Pedersen Øvre Meltvedt ei sag. Denne saga stod der i 1798, og den er antagelig bygd en gang i tida 1778-1798. Når den ble revet, vet en intet om. Noe høyere oppe ved bekken er det merker etter en dam. Det har trulig vært en samledam for sagbruket.

Sagbrukene ved Røra-Meltvedtbekken var ikke bare gårdssager. De skar også for salg, - både rubord og planker. Skipsknær gikk det også mye av. Produktene ble for det meste kjørt ned til Voldsfjorden eller til Gråten. Derfra ble det skipet videre med små frakteskuter til Danmark eller Holland.

Det er ingen sag og møllebruk i Røra-Meltvedtbekken i dag. Alle er revet og borte. - Noen murrester her og der ved bekken, eller en igjenglømt mølleSitein forteller om den virksomhet som her ble drevet i gamle dager.

Gamle sagbruk og møller i Gisholt krets.

Bjorvannselva. I det store spranget like ved Kåsene ble det drevet mølle. Den hadde stått der ifra meget gammel tid, og det er vel nå bort imot hundre år siden den falt ned. Møllesteinene ligger der, fremdeles, men de er nesten nedgravd i elvegrusen.

Gisholt-eiendommen hørte inntil 1841 til Bolvik jernverk. I en festekontrakt av 28. desember 1769 med oppsitteren på Gisholt, Rasmus Andersen, heter det om denne mølla at han har rett til - «den halve Deel i Kværnehuset, hvor dog ei maa males uden for Husmænder og hvad loven tillader Bøyde Kværne.»

Da oppsitterne kjøpte eiendommene ved Bolvik jernverks konkurs i 1841, forfalt mølla her, og all maling gikk over til Rennesund-mølla, som var større og ble holdt i mere tidsmessig stand. Der var det også fast ansatt møller.

Sagbruk. Ved Bjorvannselvas utløp i Flåte ble det drevet et ganske betydelig sagbruk etter datidens målestokk. Foruten oppsitterne, og fra 1841, eierne av Gisholt, som dreiv sagbruk på den ene siden av elva, dreiv også Sannes-eiendommen i Drangedal sagbruk her. Det var

oppgangssager, og arbeidet gikk på skift døgnet rundt. Materialene, ble fløtet ned vassdraget til Herre. Dette var den alminnelige ferdselsvei også for annen trafikk i den tida. Den største del av strekningen består av tre vann: - Flåte, Midtvann og Hellestvedtvann. Siden kom veien, og trafikken gikk da over land.

Sagbruket tilhørende Sannes ble nedlagt omkring 1880, mens saga tilhørende Gisholt fortsatte driften, men da vesentlig til gårdens behov. Den ble i 1927 av Jacob Gisholt flyttet til øvre del av Bjorvannselva ved Gisiholt, hvor den fremdeles ble drevet med vannkraft. Vannhjulet var 12 fot i diameter

Bekkekvern. Kornet kommer fra «teina» øverst på bildet og ned i «skoen». - Pinnen, «skaketeinen», står ned på oversteinen og får «skoen» til å riste når steinen går rundt, - og kornet drysser jevnt ned i «kvern øyet».

og 6 fot bredt. Der var den i drift til 1950, da den atter ble flyttet, og da nærmere gården, og drivkraften var fra nå av elektrisk.

Brekkesaga ved Haukedal ble bygd i 1874 av Jacob Aasland og Harald Haukedal. De dreiv den sammen en del år. Seinere oppførte Jacob Aasland egen sag på sin

eiendom Aasland. Saga var utstyrt med kjerrat fra Kilevannet, og den hadde dobbelt sirkel. Kraften kom fra et stort vannhjul, og fallhøyden var ganske stor. Vanntilførselen var ikke årssikker, så det ble vesentlig i Iflom og regnvær en kunne skjære. - Det ble fraktet tømmerklubber helt fra Mælum til denne saga. Sagmester var H. Th. Tangen, Hans Øya og Anders Knutsen.

Aaslandssaga ble oppført av Jacob Aasland i begynnelsen av 1880-åra. Det ble skåret mye på denne saga. Men vanntilførselen var heller ikke her årssikker. Mens Olav Sannes hadde Aasland, (1899-1907) ble saga satt i god stand, og dammen med vanninntaket ble betydelig forbedret. Saga ble drevet i mange år etter Sannes' tid på Aasland, men driften stoppet så etter hvert. Selve saghuset ble imidlertid først revet for 5-6 år siden.

Gamle sager og møller i Langtjernbekken og Damtjernbekken i Melum.

Ved bekken *som* kommer fra Langtjern og Damtjern ved Tveitan har det stått flere sager og bekkverk. For 100 år siden var de i full drift, og atskillig tylfter tømmer er blitt skåret, og ikke så lite korn blitt malt ved den bekken gjennom mange år. Saga eller mølla måtte legges der hvor det var et fall i bekken, og derfor kunne veien dit ofte bli både kronglet og tungvint.

I 1870-åra finner vi hele 3 kverner og ei sag ved Damtjernbekken. Den øverste tilhørte Anders Jørgensen Hustvedt. Den lå ca. 30-40 m sør for den vei Aall har bygd fra Tveitan til Klovdal. Mølla ble bygd i 1878 av Anders Hustvedt. (Det har stått ei kvern der før og). Det var både mølle med sikte og sirkelsag, som var bygd under ett tak. Mølla var et vinkelbygg i søndre enden av sagbygningen. Både saga og mølla var satt opp av bindingsverk og kledd med rubord, og taket var tekt med teglstein. Vannhjulet var over 3 m i diameter og ca. 90 cm bredt. - Byggmester for dette var Anders Kjendalen, og han skar der også ei tid. Siden skar og malte Lars Svemannsjordet der. Men vannhjulet sveiv ikke så mange åra. En av akseltappene på vannhjulet rauk, - antagelig en gang i slutten av 1880-åra.

Saga og mølla lå på Halvor Rasmussens eiendom, Hegna, - og derfor måtte Anders Hustvedt betale leie. Den var ikke stor, - kr. 2,- pr. år. Dammen stod i øvre ende av Damtjernbekken eller Tveitanbekken. som den også kalles. De hadde rett til å demme

opp både Damtjern og Klovdalstjernet.

Saga og mølla ble revet i 1918. Materialene ble kjørt til Østre Tveitan, og året etter ble det der bygd bryggerihus, skur og bu av disse materialene. - Og på tunet på Tveitan ligger fremdeles kvernsteinene fra mølla i Damtjernbekken.

Ca. 30-40 m nedenfor saga og mølla til Anders Hustvedt stod det også ei kvern, og ca. 100 m nedenfor denne igjen var det ei tredje kvern i samme bekken. Denne siste Stod i skogkanten der skogen og jordet møtes på Vestre Tveitan. Den ene av disse kvernene tilhørte det andre østre Tveitan, - det som Aall kjøpte, og den andre hørte til Vestre Tveit1Jan. Disse 2 kvernene stod til omkring 1870-åra, men de var da i dårlig forfatning og ikke i bruk.

Så følger vi Damtjernbekken videre og kommer til Hestemyr. Der møter den bekken som kommer fra Langtjern, og bekken heter nå videre Langtjernbekken. Her finner vi *Tveitansaga*. Den ble bygd av Aall mens han eide vestre Tveitan. Det var ei oppgangssag. Han bygde også dam ved Tveitan, og Langt jern ble også demt opp. Vannet der hadde lør rent vestover til Stavsjø, men nå ble det bygd en torvdam i enden av tjernet mot Bløytebekk, og så måtte vannet renne mot Tveitan. - Aall skar mye tømmer på denne saga. Han skar om våren, og så ble materialene stablet opp til tørking. På vinterføret ble det så kjørt til Svea ved Norsjø. Der hadde han bygd brygge, og der ble det lastet i lektere og ført videre utover. For brygge og lasteplass måtte Aall betale årlig leie til Thor Skjørholt som eide grunnen.

I 1894 kjøpte T. M. Kleppen fra Sauland Vestre Tveitan. Da var den gamle Aalls-saga revet, og jernet var solgt til Darre i Skien. Kleppen satte opp ei ny sag. Det var sirkelsag, og ble drevet av en turbin. Det var Anders Dahlsetret som bygde den. Han var en dyktig tømmermann og ble mye brukt til å bygge, reparere og etterse sagene. Da Anders døde, overtok Anton Dolhus det arbeidet. Ved Tveitansaga var det også vedkappe og kløvere og et stort tørkehus. Det ble revet i 1948, men saghuset står fremdeles. Sagbenken med tilbehør er nå installert i ei ny sag som er oppført i gården på Vestre Tvetan.

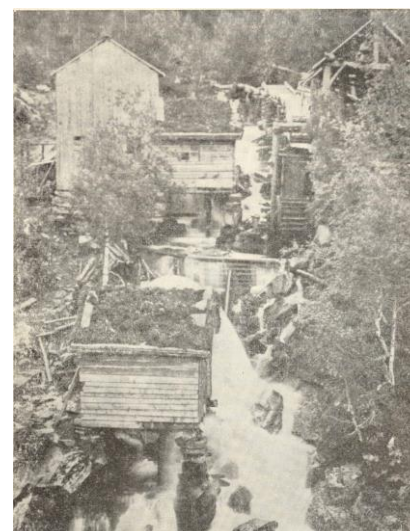
Både ved Trytetjern og Trolldalstjernet var det dammer. Bekken som kommer derifra renner forbi Høgebru, og der var det også en dam. Denne dammen ble brukt som vei over til Vesthagen og videre bort i Tveitanskogen. Dammen lå straks ovenfor der den gamle hovedbygningen på Høgebru stod. Det har antagelig også vært ei kvern der, og den har vel hørt til Høgebru.

Siljansaga. - Vi følger bekken videre nedover til vi kom-

Ved enkelte bekker kunne kvernene ligge etter hverandre «som perler på ei snor». Her har vi også ei - øverst.

mer til Brusethjordet, - ovefor der Brusethbrua ligger opp til østre Tveitans skog. Der lå Siljansaga. Den ble av Hans Carlsen Siljan. For å få bygd dam hadde han en overenskomst med Nils Andersen Bruseth. Hans skulle få demme opp bekken mot at Nils fikk skjære på til Hans.

Saga ble drevet av en halvturbin. I 1890-åra ble den revet, og noe av saginnretningen ble solgt til Kleppen, brukte den på Tveitansaga. - Kledningsborda på den eldste delen av uthusene til Nils O. Bruseth er skåret på Siljansaga.

sag,

nå, -
bygd
gjort

saga

som

Siljankverna. - I samme bekken - ca. 40 m nedenfor Brusethbrua - er ei fall i hekken på ca. 22 fot. Der stod Siljankverna. Den hadde fall- og damrettigheter der. Denne kverna nevnes i 1822 i en utskiftning av Huset og Siljangården således: - «Paa gaarden befindes endnu et Quernhus der da det maa blive at tage i Betragtning under Utskiftningen, hvori som en udelelig Herlighed til Gaarden, de maa blive Lodtagernes efter sin Lod.» - Eier den gang var Isak Jakobsen Siljan. Når den ble revet, vites ikke sikkert.

Bruseth-saga. På samme sted som Siljan-kverna hadde stått, bygde Nils Andersen Bruseth ei sirkelsag i 1902. Det var Sigurd Nes fra Seljord som utførte byggeanbeidet. Han hadde satt opp flere sager før. Her ble det skåret mye, - både leieskur og til eget bruk. Saga ble reivet i 1920-åra, og noe ble solgt til en som bygde sag i Kilebygda.

Bruseth-kverna. Den lå litt lenger nede ved samme bekken, og tilhørte begge Bruseth-gårdene. Den lå på Per Bruseths eiendom. Det var et fall der. Kvernhuset var tømret i et rom, og taket var tekt med teglstein. Her var to kverner, - ei sammalskvern og ei siktekvern. Ved Hauglandshølen var det tømret dam, og der i fra gikk det to vannrenner, - ei til hver kvern. Det var «kallekverner», - 2/3 hørte til Nils Bruseth, og 1/3 til Per Bruseth. De malte for det meste kornet sitt selv, men det var også en del «leiemell». Det var det helst Kristen Huset som tok seg av. I 1880-åra sluttet driften der. Noe av dammen og vannæunene ble revet omkring 1900, mens kvernhuset først ble revet i 1920-åra. Den ble da delt mellom Bruseth-gårdene etter den del hver gård eide i mølla. Kvernsteinene ligger nå på Bruseth. - Det har også stått ei kvern på dette stedet tidligere, for i 1733 heter det at gården også hadde ei hekkekvern. Eieren eller brukeren den gang var visstnok en som hette Tollef Jestsen, og på Bruseth var det i 1665 en husmann som kaltes Mads Saugmester. Han var da 28 år, men om «tittelen» saugmester har noe med ei sag på Bruseth å gjøre, vet vi ikke.

Bergan- eller Hus-mølla. - Vi følger vassdraget videre til vi kommer til utløpet ved Norsjø. Der lå Hus-mølla. Det var Gregersen på Bergan som bygde den. Den var bygd av reisverk og kledd med rubord, og hadde to kverner, - ei sammalskvern og ei siktekvern. Her hadde også stått ei sag med dam, velte plass og kjerrat. Denne mølla ble regnet for å være den største og beste der omkring, og den hadde mye leiemaling. Møllere her var for det meste Kristian Huset, men John Kirkesletta malte også en del. Abraham Hanes leide mølla og dreiv den en tid for egen regning.

Da Gregersen gikk konkurs, kjøpte Ingebretsen og Tangen fra Skien hele Bergan, og mølla fulgte med. - Så fikk H. Sondbø den med på handelen da han kjøpte Haug-Bergan. Sondbø solgte siden mølla til sakfører Larsen, som igjen solgte til Per Andersen Brygga. - Per solgte den igjen til Sondbø, som solgte den til Hans Vasdalen. Boet etter Hans Vasdalen solgte den så til nedrivning til brødrene Isak og Karl P. Bruseth og Th. Vasdal. Den ble revet omkring 1936. Noe av innredningen og møllesteinene var tidligere solgt til Ole Stokkan da han (antagelig i 1907) oppførte Kvernfoss Mølle. Mølla lå på Hus-eiendommen. - Her har stått både sag og mølle tidligere. I 1848 var Nils Nilsen Bergan eier av eiendommen, og da nevnes ei sag og ei mølle på det samme sted.

Omdalsbekken.

Øverst i Dalsbygda finner vi en trang dal som heter Tutardalen. På begge sider av dalen er det nokså høye åsrygger. Fra disse åsryggene kommer Omdalsbekken. Den renner så videre gjennom Dalsbygda, forbi Omdal og Bjerkelund til den renner ut i Norsjø ved Omdalsstrand. I nærheten av Dal er det flere mindre fosser, hvor det muligens har vært møller i gamle dager. Men en vet ikke noe nærmere om det. Nedenfor Bjerkelund har vi Kvenhusfossen, og her lå det mølle for ca. 100 år siden. Det skal være rester etter den der enda. - Gamle folk forteller at det en gang skal være slått hjel en mann der, og denne mannen gikk igjen. Folk var redde for å gå forbi der etter det var mørkt om kveldene.

Bekkekverner og bekkesager i Vestre Melum.

Som så mange andre steder i landet vårt, brukte en også i Vestre Melum vannkraften i bekker og elver til å drive mindre møller og sager. Da det ikke var årgangsvann, var det

bare i flomtida høst og vår det var vann nok.

Ved **Langbekk**, som kommer fra Almontjønna, var det både møne og sag. Disse tilhørte 3 av gårdene på Stavdal. Mølla lå rett ned for den gården H. G. Hansen eier nå. Der danner bekken et fossefall på ca. 4 m. Ennå i min barndom kunne en se rester av dammen på toppen av fossen, og i gropa nedenunder lå noen gamle kvernsteiner. Når denne mølla sist var i bruk, har jeg ikke fått greie på.

Nederst ved bekken, der den renner ut i Kilevannet, lå saga. Når den er bygd, vet jeg ikke, men det er lenge siden. Ved brua over bekken var det bygd en inntaksdam, og fra denne gikk det ei lang trerenne, som ledet vannet ned på et overfallshjul. Dette hadde svære dimensjoner. Det var ca. 5 m høyt, og bredda var ca. 1,5m. Akselen til dette monstrumet var av tre, og ca. 24 tommer tykk, og forsterket med solide jernringer. I endene av akselen var det felt inn noen solide jernstykker som akseltapper. I den ene enden av akselen var montert et trehjul med samme diameter som vasshjulet, og utenpå det var det festet solide jern som var formet som tenner på alminnelig tannhjul. Dette hjulet ble kalt kamhjulet, og det greip så inn i et mindre tannhjul som var montert på samme aksel samen stor trommel. På den trommelen gikk driv reima som videre dreiv sagbladene. Saga hadde 2 benker, - en kløvbenk og en kantbenk, så kapasiteten var ganske stor.

Omkring 1890 brakk den store akselen, og saga ble ikke brukt i flere år. I slutten av 90-åra ble den satt i stand igjen og helt ombygd. Så var den atter i bruk en del år, men bare i flomtida. - Det er den siste av bekkesagene som var i bruk i V. Melum. Den tekniske utvikling satte også punktum for den, og nå er den borte, - bare noen gamle pilarer står igjen. Blant de sagmestere som dreiv der, minnes jeg Anders Dahlseter og Halvor Tangen.

Ved Erikstadelva, rett ned for Heia. lå sag og mølle. Disse var bygd av Hans Asbom og Per Hummelsgård. Det var ikke større fall i elva der, men ved hjelp av en dam fikk en tilstrekkelig fall på vannet. Denne saga hadde bare en benk. Mølla ble brukt til maling av dyrefor. Den skulle ikke være skikket til annen maling. Den siste som dreiv saga, var Ole P. Erikstad, og den ble nedlagt i begynnelsen av dette hundreåret.

Det var også ei sag lenger nede ved elva, - nærmere Bratsberg, - men om den har jeg ikke fått greie på noe, - bare at det lå ei sag der.

Ved hekken som kommer fra Høysettjønna, - Skrebekk var det også i sin tid ei mølle, men noe nærmere om den vet jeg ikke.

I Grasdalen, - ved Grasdalsbekken .som renner ned til Kastlebutjønna, lå det også ei sag. Den tilhørte antagelig Bergan og Haukeligårdene. Restene av dammen der ble for noen år siden tatt av flommen.

Reiersvannssaga stod ved Skådammen eller Reiersvannsdammen. Den tilhørte Stokkan, som også hadde Lundstulskogen. Hele Lundstulskogen skal ha tilhørt Stokkan. Men en del ble i sin tid solgt til Hanes. Anders Stokkan bygde ny sag der i 1850-åra. Da Hans Andersen på Dolva bygde nye uthus i 1860-åra, brukte han kledningsbord som var skåret på Reiersvannssaga. I 1870-åra ble det slutt med driften der. Den ene holdsteinen under saga ble revet ned av noen som leita etter sølv der borte, og saga forfalt. Men det har stått ei sag der før denne, for i et gammelt skjøtedokument står det om «Forening mellom Ole Michelsen, Thor Guttormsen og Anders Halvorsen om en sag i Reiersvand.» - Dette dokument er datert 24. des. 1816, og tinglyst 30. jan. 1817.

Lundstulsaga tilhørte østre Dolva. Det var ei oppgangssag, og antagelig oppført i 1816, for det årstallet stod på saggrinda. Omkring året 1860 ble det slutt med å bruke den. Det ligger ennå noen jerdeler igjen på Lundstulen. Det er rester etter saga. - En gang Hans Andersen Dolva var der og skar sammen med noen andre, skaut de en oter. Det lå en honhaug ved sagveggen, og der fant de oteren. - Det har også stått ei sag på Lundstulen

før 1816, for Michel Dolva hadde sag der i si tid. For å få vann nok hadde han ikke mindre enn sju dammer. En av dem var ved Stulsmyr.

Der hvor Reiersbekk danner en foss. - ikke langt fra Holmen, lå ei mølle som bruktes av oppsitterne i nærheten.

Mellom Skiftestjønn og Timlandtjønna lager Reiersbekk et lite fall. Også dette ble utnyttet. Her lå Tveitsaga. Den var i bruk i mange år, og Thomas Tvedt forteller at den eldste delen av bygningen hans er bygd av materialer som er skåret på Tveit-saga. Denne delen av bygningen er meget gammel, kanskje et par hundre år.

I Veiåa lå også ei sag, Bjørbekksaga. Den lå ovenfor Veberg, og en høl i elva heter ennå Saghølen.

Flere av disse sagene var sjølsagt små, men 3 av dem skiller seg ut: Grasdalsaga, Tveitsaga og Stավdalssaga. De hadde større kapasitet enn de andre. Om Tveitsaga sies det at den var privilegert og kunne skjære 100 tylfter pr. år.

I forbindelse med inntaksdammene var det ofte bygd ålekar, og det ble ofte meget gode fangster når ålen «gikk» i augustflommen.

Kverner og sager ved Mælumelva.

Mælumelva kommer fra traktene ved Erikstad, Hummelsgård og Marum. Den har tilløp fra flere tjern, - i alt 5. Litt nedenfor Erikstadtjernet kommer Råsbekk. Den kommer fra skogen til Almoen og Aspheim. Det har vært dam ved Råsmyr. I skriftet etter Peder Olsen Asbom i 1822 nevnes «saugbygning med Saug og Redskap ved Bratsberg elv.» 3/4 tilhørte boet. Marum eide trulig den siste fjerdeparten, for elva danner her delet mellom de to gårdene et stykke nedover. Det 'er flere små vannfall i elva der, og disse har sikkert vært utnyttet en gang. Den her nevnte saga er satt opp i 1817 etter tillatelse av Kongen mot at eieren som betaling leverte ei halv tønne rug og ei tønne bygg til sognets bygdemagasin. Saga har trulig stått litt ovenfor der veien går til Bratsberg, for her heter det fremdeles Sagbakken. Her var også stampe.

Litt lenger oppe ved **Kvernhusrinnen** var det ei kvern. Den ble trulig nedlagt omkring 1850. - Enda lenger oppe bygde Ole P. Erikstad ei kvern i 1880-åra. På samme sted hadde han også ei sirkelsag. (Sirkelsag ble ikke brukt før i siste halvdel av forrige århundre). Kverna var ikke i drift lenge, men saga var i bruk til omkring 1910. - Ei bekkkvern malte veldig seint. Det tok flere timer å få malt en kornsekk. Det fortelles at Ole P. Erikstad malte og pløyde samtidig, og det tok halve dagen å få sammalt en kornsekk

I **Fiskedalen** var det både sag og mølle. De ble bygd av Isak Thorstensen Asbom straks etter 1822. Sønnen hans, Thorsten, overtok gården i 1840, og snart etter, ble både sag og mølle nedlagt. Det ligger ennå noen kvernsteiner igjen der, og en kan også se noen av damstokkene.

Ved **Sti** var det kvern i 1789. Eier da var Lars Jonsen. I 1836 var Isak Isaksen eier av kvernhuset. Denne kverna var i bruk i 1870-åra, og der var også stampe. Stidammen ligger opp mot delet mot Aspheim, og når dammen var stengt, stod vannet over tangene der helt opp til Fiskedalen. Den ble brukt til noe ut i dette århundre, men ikke som mølledam, men for å få mere fløtningsvann lenger nede i elva.

Ved Dolhus kommer en bekk fra Bjørketjern i Melfald og Dolva-skogen. Den renner gjennom Dammyr, og ved denne myra har det visstnok vært en dam. Men det er ikke noen som vet om det har vært noen sag eller mølle ved denne bekken. Dammen har kanskje vært til å samle fløtningsvann fra Dolhus. I siste halvdel av forrige århundre ble det skutt tømmer fra Dolhusjørdet, men det var nærmest bare et forsøk, for elva går her i krappe svinger og egner seg ikke som fløtningselv.

I et tidligere årsskrift er det fortalt om tjernet ved Dolhus, som en gang for lenge siden raste ut. Navnet Dolhusputtane kan tyde på at det har vært to mindre tjern der, og slepene tyder på 'at det har gått tømmervei (tømmerslep) dit. Herfra har det så vært skotningselv før det store raset gikk. Langtømmeret kjørtes til Spirstad ved Hegna.

Ved Mælum kirke kommer Kjørkebekk og renner ut i det alltid leirblandete vannet i Mælumelva. Før i tida rodde folk fra østsida av Norsjø hit når de skulle til kirke. Lenger nede ved elva ligger Mælumstranda. Hit kjørt tidligere mange Mælumbønder tømmeret sitt. Enkelte vintrer kunne det være over 20 hester i tømmertrafikken til Strinda. Her ble bruket merket og levert, klubbet og stukket ut elva som renner ut i Norsjø ved Marodden. (Sjøodden).

Her følger en utskrift av en skyldsetning fra 1866. Der er vannfall ført opp med den verdi de hadde den gang. - Når et vannfall f. eks. er oppført med 5 spesiedaler som verdi, så menes det dermed at den årlige avkastning er lik 5 spesiedaler. For noen er også verdien av fiske tatt med i beløpet. Rennesund er oppført med hele 195 spesiedaler for vannfall og fiske. Her er kanskje inntekten av dammen tatt med. Disse vannfallene ble trulig brukt i 1866. De andre som vi vet har vært i bruk, men ikke er tatt med her, er antagelig nedlagt i 1866.

Verdi av vannfall og fiske:

Odden, Aafos (3 måltomt)	Gunder Olsen	10 Spd (vannfall)
Klyve, østre	H.Wessel	10 Spd (vannfall)
Rugtvedt	Søren Jacobsen	4 Spd (vannfall)
Røra	Isak T.Klyve	4 Spd (vannf./fiske)
Røra	Kristen Kjelsen	4 Spd (vannf./fiske)
Meltvedt	I.T.Klyve, P.Nilsen	3 Spd (vannfall)
Rennesund	H. Müller	195 Spd (vannf./fiske)
Sønstvedt	John Johnsen	3 Spd (vannf./fisk)
Gisholt	Svend Rasmussen	3 Spd (vannf./fiske)
Gisholt	Eilef Andreas Jacobsen	3 Spd (vannf./fiske)
Fjeld	Halvor Halvorsen	3 Spd (vann)
Fjeld	Hans Andersen	1 Spd (vannfall)
Ødegården, Fjeld	Ole Halvorsen	4 Spd (vannfall)
Stavdal	John Johnsen	5 Spd (vannf./fiske)
Stavdal	Ole Aasoldsen	1 Spd (vannfall)
Stavdal	Hans Larsen	2 Spd (vannf./fiske)